

**UNIVERSITATEA “OVIDIUS” DIN
CONSTANȚA**

Școala Doctorală de Științe Umaniste

Domeniul de doctorat: Filologie

TEZĂ DE DOCTORAT

**Conducator de doctorat,
Prof.univ.dr. Dugneanu Paul**

**Student-doctorand,
Ilie (Grosu) Alina-Catrinel**

CONSTANȚA, 2021

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” DIN CONSTANȚA

Școala Doctorală de Științe Umaniste

Domeniul de doctorat: Filologie

Teme și modalități narative în romanele lui Augustin Buzura

**Conducător de doctorat,
Prof.univ.dr. Dugneanu Paul**

**Student-doctorand,
Ilie (Grosu) Alina-Catrinel**

CONSTANȚA, 2021

CUPRINS

Argument.....	3
Cap. I - Profil Augustin Buzura.....	8
1.1. Repere biografice.....	6
1.2. Problematika psihiatrului în literatură.....	14
Cap. II - Augustin Buzura în contextul generației neomoderniste.....	20
2.1. Neomodernismul și Generația '60. Context ideologic și cultural.....	20
Cap. III - Strategii narative la Augustin Buzura.....	29
3.1. Tipologia narativă.....	29
3.2. Formula epică.....	44
3.2.1 Romanul în lumea închisă.....	44
3.2.2. Cronica unei lumi traumatizate.....	75
3.2.3. Între Eros și Thanatos.....	82
Cap. IV - Reflecție și conștiință.....	89
4.1. Tehnica psihodramei.....	89
4.2. Scenarii psihanalitice. Copilăria.....	93
4.3. „Moartea psihică”.....	98
4.4. Drama iubirii în romanele lui Augustin Buzura.....	101
Cap. V - Adevăr și istorie în romanele lui Augustin Buzura.....	114
5.1 Strategii comunicaționale subversive în vreme de cenzură.....	114
5.2. Meditația scriitorului despre timp.....	123
5.3. Despre necesitatea documentării.....	134
Cap. VI. Mărturisiri.....	141
6.1. Publicistul.....	141
6.2. Conștiința mărturisitoare.....	146
6.3. Regăsirea de sine.....	151
Concluzii.....	155
Bibliografie.....	160
Anexă.....	179

Cuvinte-cheie: *neomodernism, comunism, subversiv, disidență, moarte psihică*

Literatura română din perioada comunistă a fost puternic afectată de contextul socio-politic în care a fost creată. Există, aşadar, o relație incontestabilă între evoluția literaturii române și modul în care un sistem totalitar a depus toate eforturile pentru a prelua controlul asupra tuturor aspectelor semnificative din viața unei societăți, în special asupra educației, artei și culturii.

Ideea de studiere a romanelor lui Augustin Buzura a deținut și o determinare personală. Este extrem de dificil de acceptat (și o să fie tot mai dificil pentru generațiile ce vor urma) cum a putut un stat întreg vreme de 40 de ani să fie supus unui regim totalitarist, absurd și dezumanizant, fără a exercita vreo reacție de opoziție ori de revoltă. Ar semnifica să acceptăm că în tot acest timp conștiințele intelectuale ale României nu au existat. Lucrul în sine că în cadrul literaturii române se poate discuta referitor la un roman al conștiinței etice redactat în această perioadă constituie dovada că astfel de conștiințe au fost prezente și au încercat, din răspuțeri, să se exercite și să mențină încrederea în valorile de ordin umanist. Destinul unor astfel de cărți, obstacolele de publicare, lupta cu cenzura, consecințele pe care le-au avut la apariție, demonstrează de la sine despre cât de incomode au putut să fie pentru regimul comunist pe care l-au contestat și reprezintă probe ale supraviețuirii literaturii îndeosebi și a culturii românești în general.

Astfel că, Augustin Buzura pare să fie candidatul ideal cu sprijinul căruia putem să demonstrăm, că, în timpuri grele, au fost prezente conștiințe ce nu au tăcut, conștiințe pentru care criteriul moral a reprezentat un principiu al creației în genere. Buzura a reprezentat unul din cei mai cenzurați scriitori din generația șaizeciștilor, cea din care a facut parte. Acesta deținea un anume cod prin intermediul căruia se adresa direct către cititori, mesajul operei plasându-se în subtext, totul constituind o aluzie de tip subtil pentru starea istorico-social-politică a perioadei.

Am ales pentru a ilustra concepțiile despre roman ale romancierului, scrierile în ordinea lor cronologică, începând cu romanul său de debut *Absenții*, apărut în anul 1970, apoi *Fețele tăcerii*, roman apărut în 1974. Am continuat analiza cu romanul *Orgolii* (1977), *Vocile nopții* (1980), *Refugii* (1984), *Drumul cenușii* (1988). Parcursul s-a

prelungit și cu romanele postdecembriste, *Recviem pentru nebuni și bestii* (1999) și *Raport asupra singurătății* (2009).

Pentru evidențierea crezului despre artă al autorului am ales să supun analizei și volumele sale: *Bloc-notes* (1981), *Tentația risipirii* (2003), *Teroarea iluziei*, convorbiri cu Crisula Ștefănescu (2004), *A trăi, a scrie* (2010), *Nici morți, nici vii* (2012).

Lucrarea **Teme și modalități narative în romanele lui Augustin Buzura** este structurată în șase capitole, argument, concluzii și bibliografie.

Primul capitol, *Profil Augustin Buzura* își propune să ofere câteva repere biografice discutând despre formarea ca medic a romancierul, meserie de care, în fond, nu s-a despărțit niciodată, căci angajamentul etic al romancierului se va raporta mereu la angajamentul deontologic al doctorului.

Debutul va avea loc în 1963 cu o carte de povestiri *Capul Bunei Speranțe*. Continuă în aceeași notă și în 1966 publică volumul *De ce zboară vulturul?*

Ca romancier, se dovedește în scurt timp drept unul dintre cei mai iritanți oponenți ai regimului comunist totalitar, fapt care a și atras asupra sa o intensă vigoilență din partea cenzurii. Așadar, romanele lui Augustin Buzura publicate în perioada comunistă, între 1970-1988, prezintă un vehement caracter protestatar, antitotalitar și, de aceea, în notele informative din dosarele Securității, scriitorul figura ca opozant, ca adversar al puterii, vinovat de intenții subversive. Deoarece a refuzat să lupte împotriva comunismului cu alte mijloace decât cele artistice, literatura sa a reprezentat o formă de disidență, care a avut la temelie convingerea că o carte va fi mereu mai importantă decât un articol de ziar sau un manifest politic.

Capitolul următor, *Augustin Buzura în contextul generației neomoderniste*, prezintă o privire de ansamblu asupra prozei generației șaizeci discutând despre contextul ideologic și cultural al vremii.

În 1960 se produce „dezghețul ideologic”, o mai mare toleranță a autorităților față de varietatea formelor de expresie literară, cu condiția ca acestea să nu intre în contradicție cu ideile comuniste. Se produce un dezechilibru între etic și estetic, într-o perioadă când domina poezia proletcultistă, rudimentară, săracă în semnificații, declarativă, cu influențe folclorizante, lipsită de marile teme: iubirea, moartea, timpul, istoria sau cu temele adoptate după convențiile dogmatice.

Cu aceste premise, se poate vorbi despre recuperarea cititorului odată cu recâștigarea esteticului de către generația anilor '60. Multe dintre romanele acestor scriitori - *Cel mai iubit dintre pământeni*, *Vânătoarea regală*, *Fețele tăcerii*, *Galeria cu viță sălbatică*, *Biblioteca din Alexandria*, *Pumnul și palma* - își circumscriu materia epică „obsedantului deceniu” șase; prima explicație a interesului pentru această perioadă trebuie căutată atât în ceea ce am putea numi *foamea de adevăr* pe care o resimt acut atât autorii, cât și cititorii acestor cărți.

O tentativă de clasificare a operelor publicate între anii 1945-1989, întreprinsă de Ion Simuț pune în evidență diversitatea atitudinilor și a formulelor narative din epocă, dar și modul în care criza valorilor etice se întrepătrunde cu criza imaginației și a valorilor estetice. În perioada postbelică, ideea de generație s-a dezvoltat și prin tratarea a patru tipuri de literatură: *oportunistă*, *subversivă*, *disidentă*, *evazionistă*.

Perioada neomodernistă și cea postmodernistă de început, altfel spus Generația '60-'80, este marcată de ultimele trei tipuri de literaturi. Sub raport tematic, preocupările epicii din această etapă se axează în jurul câtorva teme fundamentale: moartea lumii vechi, geneza celei noi, relația individului cu societatea și formele de acțiune a societății asupra individului, problematica puterii. Aceste teme sunt abordate de scriitori în spiritul coordonatelor amintite ale literaturii de acum - adevărul uman și social, implicarea sinceră a autorului, responsabilitatea sa politică, precum și în spiritul respectului specific estetic al literaturii.

Strategii narrative la Augustin Buzura este împărțit în două subcapitole și trei subdiviziuni de capitol. Primul face referire la problematica perspectivei narrative în romanele *Absenții*, *Fețele tăcerii*, *Orgolii*, *Vocile nopții*, *Refugii*, *Drumul cenușii*. Este lesne de observat că tehnica narativă predominantă în romanele lui Buzura este cea homodiegetică, fără a o înlătura însă pe cea heterodiegetică, tipul narativ auctorial se îmbină cu cel actorial.

Originalitatea demersului artistic al lui Augustin Buzura reiese din analiza raportului dintre romancier și roman și dintre roman și cititor.

Proza lui Augustin Buzura este un exemplu elocvent pentru tehnica narativă a secolului XX în care modernismul prefigurează postmodernismul.

În romanul de debut, *Absenții*, narațiunea este homodiegetică, de tip actorial, în care eul-narant se identifică întru-totul cu eul narat, care interpretează în același timp rolul de protagonist și rolul de martor pentru a-și reține mental trecutul. Protagonistul, Mihai Bogdan devine autor „al unei proze de lente introspecții, a căror declanșare e generată de tentativa regăsirii timpului interior consumat”¹. Personajul ajunge la dramă din cauza excesului de luciditate, romanul fiind un lucid și dureros examen de conștiință, provocat de un anumit fapt și sfârșit printr-o decizie.

În romanul *Fețele tăcerii*, narațiunea homodiegetică are aceeași caracteristică variabilă, polisopică, căci aceeași realitate este percepută de inși diferiți, din planuri temporale și spațiale diferite, fapt care conduce la perspective diferite și la mai multe tipuri de adevăr. O tehnică interesantă este metanarațiunea.

În *Orgolii* organizarea în discurs se face cu ajutorul lui Ion Cristian, chirurg și cercetător de excepție, care își asumă atât o perspectivă narativă a personajului narator, cât și a personajului actor. Prin compactările și suprapunerile de planuri pe baza memoriei involuntare, doctorul rememorează în calitate de personaj narator amintirile sale din perioada studenției, de pe front sau din beciurile în care fusese închis de Varlaam, trecând de la întâmplările personajului actor prin filtrul unei lucidități principiale. Chiar dacă memoria solicită niște retrospecții, în plan temporal narațiunea nu pare ulterioară, pentru că lectorul ia contact cu acestea doar la nivelul rememorării nu și al întâmplării.

Identificăm în romanul *Refugii* o uimitoare modalitate a prozatorului de a povesti. Discursul interior narativizat al Ioanei debutează într-un spital de psihiatrie, în care protagonista se află internată în urma unei agresiuni sexuale, fizice și morale. Momentele de luciditate alternează cu cele de odihnă indusă, iar reveria este declanșată de topos-ul inversat al privirii. Observăm că, uneori, peste tipul narativ homodiegetic auctorial se suprapune un clișeu al eului mediatizat. Aici, tehnica încadrării nu se mai referă la exterioritatea relatării, ci la interioritatea ei.

Discursul narativ în *Drumul cenușii* se centrează semantic pe dictonul: *Omul este măsura tuturor lucrurilor*. Realizarea morfologică a acestei sentențe se face prin

¹ Gabriel Dimisianu, *Nouă prozatori*, Editura Eminescu, București, 1977, p.24.

intermediul narațiunii homodiegetice asumate de către Adrian Coman, eu-narant identificat cu eu-narat atât ca actant, cât și ca martor.

Observăm astfel că tehnica narativă utilizată în toate romanele lui Augustin Buzura este cea predominant homodiegetică, fără însă a o înlătura pe cea heterodiegetică, îmbinarea dintre tipul narativ auctorial și cel actorial fiind subsumate caracterizării personajelor principale, a căror siluetă fizică și spirituală copleșește firul epic în favoarea unor monografii ale conștiinței.

Următorul subcapitol, *Formula epică*, este organizat în trei subdiviziuni *Romanul în lumea închisă*, *Cronica unei lumi traumatizante*, *Între Eros și Thanatos*. Subcapitolul aduce în prim plan dificultățile romancierului de a scrie într-un timp dominat de rigorile comuniste și surprinde capacitatea personajelor sale de a lupta cu sine și cu lumea pentru a-și depăși și vindeca drama individuală.

Am identificat în **Absenții**, romanul înstrăinării dramatice a intelectualului, un laitmotiv al prozei lui Augustin Buzura, cel al refugiului salvator. Eroul nu își radiografiază doar durerile lăuntrice, ochiul său necruțător-critic înregistrează proliferarea anomaliilor în climatul profesional al unui reputat institut de cercetări psihiatrice. Putem citi romanul ca pe o confesiune autoanalitică, un fel de jurnal al crizei morale. Revolta alimentată de exercițiul introspectiv face posibilă depășirea dramei individuale.

Fundamentat pe necesitatea reconstituirii adevărului despre drama țăranului român, despre colectivizarea forțată a agriculturii (de la începutul anilor '50), ***Fețele tăcerii*** este un roman complex, polifonic. Cartea se situează curajos în vecinătatea literaturii de tip document care a cutremurat contemporaneitatea. Romanul oglindește, în contextul istoriei românești, un timp al dezumanizării, al violenței și al crimei, justificate în numele dogmei ideologice.

Orgolii analizează relația intelectualului, a omului superior cu Istoria, înrundindu-se tematic cu *Absenții*. Spre deosebire însă, de protagonistul *Absenților*, un personaj pasiv și absent, medicul Ion Cristian este înzestrat cu sentimentul timpului în care trăiește. Personajul își duce întreaga existență pe câteva dintre coordonatele: libertate, destinul individului, ratarea și moartea. Pentru el, *moartea psihică* este mult mai înfiorătoare decât cea biologică. În împrejurări dramatice ale destinului, protagonistul își dovedește forța

interioară, căci în ciuda violențelor fizice, a torturii, el își păstrează orgoliul de a fi rămas egal cu propria conștiință.

În **Vocile nopții**, romanul crizei de identitate, Buzura analizează precaritatea ființei umane în comunism. Sub presiunea unei vieți alienate, Ștefan Pinteă trăiește drama înstrăinării.

Epoca de marasm și de criză morală a României anilor '80 este reflectată alegoric în **Refugii și Drumul cenușii**, incluse într-o trilogie epică, intitulată simbolic *Zidul morții*. Romanele sunt centrate, ca și cele anterioare, pe tema degradării omenescului în societatea comunistă. Puternic ancorate în realitatea social-politică, ele scot în evidență psihologia traumatizantă a unei tinere, victimă a alienării valorilor esențiale: iubirea, libertatea, demnitatea. În urma cercetării am remarcat această dominantă tematică: alienarea, subiect ascuns al tuturor cărților lui Augustin Buzura, care aici devine temă separată de analiză.

Putem concluziona că în peisajul prozei românești postbelice, recuperarea și rescrierea adevărului istoric a reprezentat un imperativ etic și estetic. Literatura a coborât în viața cetății, s-a implicat în lupta cu regimul dictatorial, a dobândit forța de a condamna comunismul, abdicând uneori de la prerogativele sale artistice. Angajarea civilă a scriitorului de a demasca fața infernală, odioasă a totalitarismului a demonstrat faptul că, în această conjunctură socială și politică, dominante au devenit valorile morale.

Vom analiza în **Cronica unei lumi traumatizante**, primul roman apărut după anul 1989. În climatul literar postdecembrist, setea de adevăr, manifestată de cititori în legătură cu comunismul, își găsește împlinirea într-o ofertă vastă de carte cu valoare documentară. Memorii, jurnale, autobiografii, interviuri păreau că inundă piața editorială, în dauna prozei. Fenomenul epic părea că intrase într-o etapă de criză.

În această conjunctură culturală, reapare Augustin Buzura pe scena prozei românești, cu **Recviem pentru nebuni și bestii**, după o lungă perioadă de absență. Noutatea constă în dinamismul narațiunii, atenuarea psihologismului, se amplifică însă, contestarea moravurilor. Subversivitatea scrierilor anterioare va fi înlocuită de asumarea opiniei cu privire la prezentul alterat de distorsiunile morale. Romanul se constituie în cronica unei lumi traumatizante. Rechizitoriul totalitarismului din ultimii săi ani de viață

se împletește cu radiografia perioadei de tranziție postcomuniste, a moștenirii cancerigene pe care ne-a lăsat-o.

Între Eros și Thanatos vom analiza ultimul roman postdecembrist semnat de Augustin Buzura, **Raport asupra singurătății**. Romanul este o carte catharsis, scrisă în vecinătatea și sub amenințarea morții. Romanul are o densitate analitică aparte pe care o regăseam și în celelalte scrieri ale autorului, doar că în scrierile sale anterioare, coarda dramaticului era cea care vibra intens. De data aceasta tonalitatea tragică este cea care domină. Vorbim despre un tragism al vanității pe care o trăiesc protagoniștii acestui roman. **Raport asupra singurătății**, structurat ca un jurnal, în țesătura căruia se împletesc notații memorialistice și, pe alocuri, reflecții despre moarte și singurătate ale unor mari spirite ale umanității, Epictet, Cicero, Tolstoi, ș.a., rămâne o carte gravă, ale cărei resorturi intime se descifrează prin efortul interogativ al protagonistului. Cassian este, asemenea medicului Mihai Bogdan din romanul *Absenții* sau Ion Cristian din *Orgolii*, un explorator hiperlucid al lumii interioare, dar și al evenimentelor sociale și politice.

Am observat, așadar, că romanele lui Augustin Buzura au un nucleu epic restrâns, dar cu o mare putere de iradiere. Concentrate în jurul unui personaj, ele decodează aceeași ecuație a identificării, transformând-o într-un lung șir de denunțări ale ignoranței, lașității, indiferenței, agresivității inconștiente, supunerii oarbe, dogmatice, conformismului, mediocrității existenței. Trecutul, prin care se face această terapie intensivă, este politic nu doar pentru că se confundă cu epoci caracterizate printr-o exacerbare a politicului. Personajele simt prezentul ca atare și, din necesitatea restabilirii unei ordini interioare în raport cu actualitatea imediată, proiectează imperativele prezentului într-un spațiu al memoriei. Iar în obstinația cu care problema morții psihice revine în romanele lui Augustin Buzura e de bănuț esența atitudinii prin care autorul se afirmă ca o conștiință a timpului său.

Capitolul următor, *Reflecție și conștiință*, aduce în discuție în *primul subcapitol*, **tehnica psihodramei**, folosită cu precădere în romane precum *Absenții*, *Fețele tăcerii* și *Orgolii*. Dacă narcoticul declanșează viziuni ale ieșirii în afara timpului (dar și în afara sensului cuvintelor, și în afara propriului eu), tehnica psihodramei încearcă să regăsească autenticitatea trăirilor. Cel de-al doilea model de introspecție (literară) îl găsește Buzura

în experimentele de psihodramă terapeutică ale lui J.L. Moreno. Reversibilitatea celor două tehnici, ca otravă și leac, imprimă structura finalistă a romanelor. Deformarea artificială a simțurilor, stărilor, senzațiilor, ca tehnică a deconstrucției (recunoscută, de altfel, fără dificultate, ca foarte productivă în efecte beletristice), este dublată de dramatizarea, pe roluri terapeutice, a reflecției interioare.

În următorul subcapitol, *Scenarii psihanalitice. Copilăria*, am analizat continuitatea dintre copilărie și maturitate, dar și discontinuitatea, ambele sugerate de alternanța dintre persoanele întâi și a treia ale rememorării. O identitate care o anticipează pe cea din prezent, într-un univers de percepții însă esențial irațional.

Fețele tăcerii și, mai târziu, *Vocile nopții* reiau și adâncesc psihanaliza eului infantil adăugând la reprezentările totemic zoomorfe o galerie a profeților nebuni tragici.

Lumea în derivă este un motiv recurent în romanele lui Buzura. Psihanalismul se accentuează continuu și am observat acest lucru la personajele sale marcante: Mihai Bogdan, Dan Toma, Ștefan Pinte.

În subcapitolul *Moartea psihică*, analizăm sintagma în sine, folosită obsesiv în cărțile lui Augustin Buzura, impunându-se ca centru de greutate al problematizărilor morale. În opera lui Buzura, „moartea psihică” este deopotrivă polul negativ al ontologiei sale morale și *deixis-ul* ei, privirea îngrozită întoarsă spre lume.

Pentru a evidenția drama iubirii la Augustin Buzura, am propus spre analiză romanul **Refugii**. Cartea rămâne, până la un punct, romanul eșecurilor erotice și al crizelor succesive de conștiință. Deși este centrată pe tema iubirii, valorifică, de fapt, maladiile ei, deziluzia, alienarea, suferința, ratarea, generate de trădare, gelozie, obsesie. Protagonista, Ioana Olaru, traumatizată de suferință, își radiografiază ratarea erotică, consecințele interioare ale alienării.

Capitolul al cincilea, *Adevăr și istorie în romanele lui Augustin Buzura*, subliniază importanța pe care autorul o dă documentărilor sale atât de necesare în geneza scrierilor lui. De asemenea, analizează *strategiile comunicăionale subversive* folosite de autor pentru a prezenta toate fețele adevărului social, civic și politic. Analizând romanele autorului, am constatat că ele discută despre eterna revoltă a omului umilit de o existență socială inconvenientă, lipsa libertății și despre înstrăinarea morală a omului.

Romancierul scrie un roman al condiției umane, cu valorile sale sociale și politice. Într-un regim politic asupritor, Buzura dezvoltă în stilul său caracteristic, conflictul dintre individ și istorie, dezvoltând astfel o psihologie a fricii, a eșecului, a revoltei stăpânite de teamă. Este un fapt arareori remarcat, dar frica este prima emoție trăită de un personaj din Biblie. Nu dorința, nu rușinea, ci frica. Frica politică înțelegea ca temerea trăită de oameni față de o amenințare la adresa bunăstării lor colective sau intimidarea exercitată împotriva oamenilor de către guverne sau grupuri. Pentru ca frica politică să ne stimuleze, obiectul fricii trebuie să aparțină teritoriului politicii și totuși, cumva, în mințile celui înfricoșat, să fie desprins de acesta.

Capitolul al șaselea, *Mărturisiri*, structurat în trei subcapitole, *Publicistul*, *Conștiința mărturisitoare*, *Regăsirea de sine*, îl surprinde pe romancier în postura sa de publicist. Jurnalistul, asemenea romancierului, și-a asumat imperativul rostirii adevărului ca pe o datorie față de propria conștiință. Gazetarul și-a exprimat mereu „teama de subistorie,, angoasa față de adâncirea în noaptea spiritului.

Concluzionând, Augustin Buzura rămâne, în peisajul literar al secolului douăzeci, o personalitate marcantă. În fluiditatea scriiturii, romancierul supune fiecare mișcare sufletească unei hermeneutici pluridisciplinare, fiecare segment al istoriei trăite fiind filtrat psihic, psihanalizat în virtutea instinctului profesional, reflectat în contextualizări istorice, comentarii filosofice sau segmente de literatură universală. Această îmbinare rafinată trădează omul de cultură și etalează virtuțile intelectualului condiționat să acopere toate câmpurile posibile într-un discurs literar eterogen, dar captivant și desăvârșit din punct de vedere estetic.